

Een vloer van zeewater

De biënnale voor Europese kunst 'Manifesta' wordt dit jaar gehouden in het zuiden van Spanje. Veel kunst gaat over migratie uit Noord-Afrika. Spaanse kunstenaars herinneren zich dat hun eigen ouders naar het noorden moesten trekken op zoek naar werk.

MERIJN DE WAAL

De islam zal in Europa voorlopig niet uit het openbare debat verdwijnen, besefte directeur Hedwig Fijen toen ze vier jaar geleden begon aan de organisatie van de achtste editie van Manifesta. De door Europa zwerende biënnale opende afgelopen zaterdag daarom in Murcia en Cartagena, twee steden in het zuiden van Spanje, een gebied dat ooit onder islamitische heerschappij stond. Fijen: „In een tijd dat islamofobie in Noord-Europa aan invloed wint, leggen wij de nadruk op de rijke bijdrage van de islam aan de Europese cultuur.”

Manifesta8 gaf de circa honderd uitgenodigde kunstenaars een thema mee, 'in dialoog met Noord-Afrika'. Het thema is door enkele van de artiesten inderdaad ingevuld met kunstwerken over de gespannen relatie tussen Europa en 'de' islam. Maar meer kunstenaars, onder wie veel jonge artiesten uit Portugal en Spanje, kozen migratie als invalshoek.

Het is een keuze die door sommige noorderlingen op de biënnale wordt geplaatst in een traditie van politieke correctheid, die voor hen inmiddels gedateerd en naïef aandoet. Maar de Zuid-Europese makers duiden hun werk juist binnen hun eigen geschiedenis en geografische ligging en verbazen zich over de „oprukkende xenofobie” in Noord-Europa.

Zo maakte de Portugese Carla Filipe (1973) de installatie *Ontaard* waarin ze water uit de Middellandse Zee verwerkte, als symbool voor de gevaarlijke route die veel migranten nemen richting Europa. In een oude militaire kazerne in Murcia legde ze een ce-

mentvloer waarin het zeewater verwerkt is. Deze is door het zout zo rul dat de bezoekers hem al snel kapot zullen lopen en er een ziltige geur zal vrijkomen, legt ze uit.

Aan de muren heeft Filipe advertenties voor werk opgehangen. Uit een luidspreker klinkt een stem die uitlegt hoe moeilijk het is geworden een werk- en verblijfsvergunning te krijgen in Europa. „De moeilijke situatie hier is beter dan die waar ze vandaan komen”, stelt een vel aan de muur. Filipe wil ermee duidelijk maken dat er aan migratie bijna altijd economische motieven ten grondslag liggen. Dat het debat over integratie en immigratie in Noord-Europa steeds meer in culturele termen wordt gevoerd, verklaart ze uit „de behoefte aan een vijandbeeld”. „Wij in het Zuiden zijn misschien wat meer gewend om dicht bij Afrika te leven. Bovendien weten we vaak via oudere familieleden van dichtbij hoe het is om ergens anders een beter leven te zoeken.”

Ook de Spaanse kunstenaar Maria Ruido (1967) koos arbeidsmigratie als thema. Ze reconstrueerde in de video *De herinnering bin nenin* hoe haar eigen ouders in de jaren zestig naar Duitsland vertrokken. Ruido bleef achter bij oudere broers en zussen. In de video gebruikt ze onder meer de foto's die de kinderen en ouders per post uitwisselden. „De vooruitgang is in Spanje zo enthousiast omarmd, dat we deze nog zeer recente geschiedenis dreigen te vergeten.”

Spanje, zegt Ruido, wil bovendien zo graag bewijzen dat het bij Europa hoort – „en niet dat vreemde land achter de Pyreneeën is” – dat het zijn rijke islamitische geschiedenis dreigt te vergeten. „Ook hier wordt nu al gepraat over een boerkaverbod.”

In de gemengde wijk in Barcelona waar ze woont, ziet Ruido de politie vooral buitenlanders op straat om hun papieren vragen. En dan vooral de Pakistanen; veel minder vaak de Ecuadorianen. „Spanje is misschien nog niet zo xenofob als noordelijk Europa, maar ook hier worden de zaken steeds ingewikkelder.”

„Kunstenaars hebben meestal goede bedoelingen, maar kiezen daarbij strategisch gezien zelden de juiste aanpak”, oordeelt Thierry Geoffroy (1961) desgevraagd over de artiesten die migratie als thema kozen. Onder het alias 'Colonel' heeft de in Kopenhagen woonachtige Fransman op Manifesta een ruimte ingericht waar Noord-Afrikaanse kunstenaars mogen 'inbreken'. Dit omdat, zegt hij, „zo goed als nul” Noord-Afrikanen zijn uitgenodigd.

Tijdens de kijklagen voor journalisten en kunstprofessionals heeft Colonel zich uitgedost als kolonialist. In jungle-uitrusting – tropenhelm, afritsbroek en vlinderdas – vraagt hij in de festivalbus van Murcia naar Cartagena of er ook Noord-Afrikanen zijn. Een vrouw, een in Denemarken geboren Marokkaanse, steekt haar hand op. „Dames en heren, mocht u nog in dialoog willen met een Noord-Afrikaanse; hier is er dan één.”

Geoffroy: „Ik heb mijn onderzoek nog niet afgerond. Maar ik vermoed dat amper Noord-Afrikanen zijn uitgenodigd uit het idee 'dat wij toch wel weten wat zij denken'. Dat is erg arrogant. Manifesta zegt een dialoog te willen, maar op deze manier wordt het een monoloog.”

„Veel festivals hebben tegenwoordig dit soort thema's: transit, visa, grenzen, migratie”, zegt Geoffroy. „Waarschijnlijk omdat

kunstenaars er makkelijk subsidie voor kunnen krijgen. Het zijn ook maar mensen die betaald willen worden.” Een slechte zaak, vindt hij. Moderne kunst moet „echte, oprechte kritiek bevatten, anders maakt ze alleen maar apathisch”.

De Deense kunstenaar Martin Rosengaard heeft het idee dat veel collega's op de biënnale „vooral voor eigen parochie preken”. „De Europese verzorgingsstaat is in deze geglobaliseerde wereld niet houdbaar. Denemarken is daar niet uniek in. We zijn er alleen eerder achter gekomen”, zegt hij. „Maar ik hoor daar hier geen antwoord op.”

Rosengaard (1979) richtte samen met Sixten Kai Nielsen (1978) het collectief Wooloo op. In Denemarken werden ze onder meer bekend door te infiltreren in de Dansk Folkeparti (DF), een rechts-nationalistische, geadoogsteun verlenende regeringspartij à la de PVV van Geert Wilders in Nederland. Ze deden Denemarken enkele jaren geleden bijna in een tweede internationale cartoonrel belanden. Dit nadat ze als undercoverpartijleden verslag hadden gedaan van een competitie binnen de DF, waarbij deelnemers de profect Mohammed belachelijk moesten maken.

De anti-islamtendens in Europa, zeggen beiden, verdient het om bekritiseerd te worden. Nielsen: „Denen zijn steeds hysterischer geworden.” Maar hij vraagt zich af of veel van de kunstenaars op Manifesta zich niet naïef opstellen. „Veel van wat ik hier gezien heb, is totaal elitair. Wie denken ze hier mee te zullen bereiken? Het bewijst dat veel kunst vooral in kringetjes om zichzelf draait.”

De organisatoren van Manifesta hebben echter een groot deel van hun activiteiten en

begroting gericht op educatie. Er is een programma om scholieren uit de regio naar de biënnale te krijgen. Directeur Fijen vertelt dat bij eerdere edities 70 procent van de bezoekers uit lokale inwoners bestond. Ze erkent dat een van de grootste uitdagingen zal zijn ook migranten naar de tentoonstellingen te krijgen. Daarom wordt extra geflyerd in de migrantengemeenschap.

Mocht dat niet werken, dan is er nog de video van José Luis Bongore (1979). De Spanjaard ging twee jaar geleden op zoek naar werk in Senegal, West-Afrika. Hij maakte er een videoverslag van, getiteld *Hallo ik ben Europeaan. Heb je werk voor me?* De documentaire toont onder meer hoe Bongore meewerkt aan de bouw van *cayucos*, de vissersbootjes waarmee migranten de oversteek naar de Canarische Eilanden wagen. De film zal in het 'Parallelprogramma' van Manifesta vanaf volgende maand getoond worden in de wachtruimtes van alle arbeidsbureaus van Murcia.

Toen Bongore in 2008 een maand naar West-Afrika ging om de film te schieten, was zijn idee nog om Spanjaarden bewuster te maken van de motieven van migranten om hier heen te komen. Maar toen hij terugkeerde, sloeg in Spanje de economische crisis toe. Vooral voor de Spaanse jeugd is er met een jongerenwerkloosheid van ruim 40 procent momenteel weinig perspectief. „Zoals onze grootouders en ouders in hun tijd moesten emigreren, zo dreigt ook mijn generatie dat weer te moeten doen. Dat maakt dit thema alleen maar actueler.”

➤ Manifesta8 is nog tot 9 januari 2011 te bezoeken in Murcia en Cartagena, Spanje. Inl. manifesta8.com